

Key words: teaching fairy-tale paradox study, scientific world view of the children, psycho-pedagogical and philosophical knowledge, the conception of functional asymmetry of the hemispheres of human brain.

УДК 373.31

С. А. Гаряча

СИСТЕМНИЙ ПІДХІД В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ В КОНТЕКСТІ ТЕМАТИЧНОГО ПРОЕКТУ «БАРВИ ПІЗНАННЯ СОНЦЯ»

У статті автор розглядає системний підхід в освітньому процесі початкової школи, аналізує зміст програм та підручників на предмет визначення поняття «Сонце» в контексті тематичного проекту «Барви пізнання Сонця».

Ключові слова: системний підхід, сонце, навчальні програми, дослідницька діяльність молодших школярів.

Постановка проблеми У ХХІ столітті роль науки та освіти зростатиме пропорційно їх здатності вирішувати конкретні життєві проблеми особистості, тому вони повинні стати ближчими до окремої людини, її турбот і потреб. Освіта стає найвагомим чинником формування особистості, її життєстійкості та життєздатності в складних умовах глобального інформаційного суспільства, яке висуває до людини додаткові вимоги, створює нові екологічні, економічні, суспільно-політичні, інформаційні ризики. У цих умовах освіта повинна стати чинником збереження, розвитку та примноження людського потенціалу, життєвого та життєтворчого потенціалу особистості.

Потрібно усвідомити, що знання, які закладаються в зміст освіти, це не мета, а засіб навчання діяльності, розвитку особистості, її сприйняття, мислення, пам'яті, емоцій, уваги, уяви, специфічних творчих здібностей та інших якостей. Тому на сьогодні в навчанні особливо важливим є системний підхід, який передбачає такий спосіб дослідницької діяльності, відповідно до якого учень пізнає об'єкт не відокремлено, а через певну систему.

Основоположниками системного підходу є Людвіг фон Берталанфі, А. Богданов, Г. Саймон, П. Друкер, А. Чандлер. Дослідження науковців ґрунтуються на філософському визначенні системного підходу як напряму методології наукового пізнання і соціальної практики, коли кожен об'єкт є системою. Вони наголошують на вивченні системних явищ з точки зору цілісності, структурності, функціональності та організованості.

У педагогіці принцип системності потребує, щоб зміст, методи і технології навчання та виховання, а також навчально-методичне забезпечення педагогічного процесу ідейно, змістовно і методично становили єдиний навчально-виховний комплекс, який поєднує гуманітарний, природничий, екологічний, технічний, художньо-естетичний аспекти сприйняття навколишнього світу.

Академік сучасності, педагог-гуманіст Ш. Амонашвілі зазначає: «Педагогічна задача полягає у тому, щоб створити освітній процес зі своїми предметно-просторовими, морально-соціальними якостями, який дасть можливий простір для задоволення дитиною її пристрасті до розвитку, більш того, цей процес повинен випереджати прояв деяких якостей дитини і запрошувати їх до активного руху. Таким чином, необхідно пропонувати дитині необхідні для становлення її багатогранної природи умови. Тобто під впливом навчання та виховання, конкретних умов навчально-виховного процесу формуються здібності, яких у дитини ще не було» [1].

За О. Савченко, навчання розвиває учнів не тільки своїм змістом, але й процесуальною стороною, тобто тим, як воно організовано.

Олександра Яківна визначає низку напрямів навчально-виховної роботи, що забезпечують розвиток дитини:

- розвиток процесів сприймання;
- оволодіння всім діапазоном загальнонавчальних умінь і навичок;
- нагромадження індивідуального досвіду пошукової діяльності;
- розвиток уяви і літературної творчості;
- вправлення в комбінуванні, конструюванні, перетворенні.

Науковець підкреслює: «Ігнорування будь-якого із цих напрямів роботи звужує, збіднює розвивальний вплив найдосконалішого змісту навчання...» [1].

Метою статті є аналіз навчального змісту програм та підручників початкової школи з метою виявлення системного підходу в подані поняття «Сонце».

Виклад основного матеріалу.

У змісті початкової школи поняття «Сонце» розглядається як :

- зоря;
- джерело світла і тепла;
- як чинник, що сприяє розвитку живих істот.

Аналіз навчальних програм за новим Державним стандартом початкової загальної освіти свідчить, що теми, пов'язані із Сонцем, у більшій чи меншій мірі розкриваються в усіх предметах, які викладаються в початковій школі.

Основним предметом, що дає можливість сформувати в дитини академічні знання про Сонце, звісно, є природознавство, головна мета якого полягає у формуванні природознавчої компетентності учнів шляхом засвоєння системи інтегрованих знань про природу і людину, основ екологічних знань, опанування способів навчально-пізнавальної і природоохоронної діяльності, розвитку ціннісних орієнтацій у ставленні до природи.

Досягнення зазначеної мети передбачає вирішення таких основних завдань формування:

- цілісної природничо-наукової картини світу, що охоплює систему знань, уявлень про закономірності в природі та місце людини в ній;
- елементарних уявлень і понять про Сонце як об'єкт неживої природи, його зв'язок у системі «жива-нежива природа» та «природа-людина»;
- дослідницьких умінь, здатності спостерігати за Сонцем і залежними від Сонця об'єктами та явищами природи;
- досвіду навчально-пізнавальної і практичної природоохоронної діяльності учнів;
- способів навчально-пізнавальної діяльності учнів; мисленнєвих дій та операцій шляхом аналізу, порівняння, узагальнення й класифікації природних об'єктів; вироблення вміння розкривати причинно-наслідкові зв'язки в природі;
- навичок самостійної роботи учнів з інформацією;
- засвоєння норм етичного, естетичного, морального ставлення людини до природи.

Починаючи з 1 класу, в учнів формується уявлення про значення Сонця для живої природи.

У підручнику «Природознавство» для 1 класу І. Грущинської у змісті теми «Світ, у якому ти живеш» Сонце подається як небесне тіло, навколо якого рухається наша планета Земля. У завданнях передбачено, що діти мають пригадати казку про Сонце, Місяць і Зорі.

Під час екскурсії «Ознайомлення з об'єктами неживої та живої природи» дітям пропонується відповісти на запитання: «Де знаходиться Сонце на небі?». Під час другої подорожі в природу восени «Спостереження за осінніми змінами у живій та неживій природі» діти мають визначити, чи змінилося положення Сонця опівдні.

Зміст теми «Світ неживої природи» в підручнику включає текст казки, що розповідає Сонечко-крапочка (казковий герой, який подорожує з першокласниками сторінками підручника). Сам текст читає вчитель, при цьому поняття «Сонце» пропускається (замість терміна «Сонце» кружечок). Після обговорення казки діти мають зробити висновок, що Сонце - Зоря, розпечена величезна куля.

У підручнику вміщені пам'ятки друга природи, виділені іншим шрифтом та кольором. Одна із пам'яток «Сонце випромінює світло і тепло». Після опрацювання пам'ятки дітям пропонується розповісти, чому все радіє світлу і теплу. Матеріал підручника містить загадки, художні твори, завдання на визначення асоціацій, пов'язаних із Сонцем.

У другому класі діти вивчають рух Землі навколо Сонця, а звідси і вплив Сонця на сезонні зміни в природі. Учні вчаться спостерігати над видимим рухом Сонця на небі, навіть пропонується 1-2 рази на місяць спостереження за висотою Сонця опівдні (вимірювання тіні від гномона). Узагальнюючи систематичні спостереження за Сонцем, молодші школярі повинні розуміти принцип дії сонячного годинника.

За програмою з природознавства для 3 класу учні мають характеризувати Сонце як невичерпне джерело енергії, мати уявлення про перетворення енергії Сонця в інші види енергії. У цей період діти знайомляться з поняттям «енергія».

Для формування компетенцій з ІКТ дітям доцільно запропонувати виконати творчий проект:

а) знайти інформацію і підготувати в групах розповідь про:

- шляхи втрати тепла в будинку;
- способи економії тепла та електроенергії в будинку (квартирі);

б) виготовити плакат, презентувати і захистити його зміст;

в) знайти спосіб практичного застосування результатів творчого проекту, вміти висловлювати та аргументувати власну думку.

Цікавою в 4 класі є тема «Наша адреса у Всесвіті». Молодші школярі знайомляться з Сонячною системою, її складом, розуміючи, що Сонце – центральне тіло Сонячної системи, найближча до нас зоря.

Згідно з вимогами програми, учні 4 класу повинні називати тіла, що входять до складу Сонячної системи, планети та вказувати їх розташування. А також називати причини змін пір року на Землі та зміни дня і ночі, повинні уміти орієнтуватися на місцевості за Сонцем.

Метою курсу «Літературне читання» є розвиток дитячої особистості засобами читацької діяльності, формування читацької компетентності молодших школярів, яка є базовою складовою комунікативної і пізнавальної компетентностей, знайомство учнів із дитячою літературою як мистецтвом слова. Саме через різні літературні жанри, засоби художньої виразності, емоційно-оцінне ставлення молодші школярі дізнаються про значення Сонця в житті людини. Через зміст міфів народів світу учні формують уявлення про Сонце як початок життя у Всесвіті. Зокрема, єгиптяни вважали творцем світу Бога-Сонце. Ось тільки окремі відомі всім твори, у яких змальовано Сонце: Марія Познанська «Захід Сонця», Василь Сухомлинський «Горобчик і вогонь» (3 кл.), Наталя Забіла «Хто сильніший», Леонід Глібов «Котилася тарілочка» (2 кл.), Леся Українка «Вже сонечко в море сіда».

Завдання для дітей передбачають, що учні мають уявити картини, описані у творах, і спробувати передати їх у малюнках.

Сонце як джерело світла, енергії, тепла, добра, багатства представлено у малих фольклорних жанрах (прислів'ях, загадках, приказках та ін.).

Одним із найважливіших завдань предмета «Основи здоров'я» є загартування. Діти вчаться загартуванню влітку, узимку, упродовж року. Під час формування здоров'язбережувальної компетентності учням дається поняття чотирьох складових здоров'я, звертається увага не тільки на фізичну, а й на психічну складову. Зокрема, на сторінках підручника «Основи здоров'я» містяться поради про те, як самоудосконалюватись та само розвиватися.

У вірші Анатолія Костецького «Як зробити день веселим?» характеризуються деякі елементи етичної культури.

У вірші Лесі Вознюк демонструється невміння берегти своє здоров'я.

Як потрібно засмагати

На пісочку ми лежали
І на пляжі засмагали.
Сонце гріло, припікало,
але нас не налякало:
гравись, бігали, пірнали
і на сонце не зважали.
А увечері все тіло
Запекло й почервоніло.
Що ж порадимо малятам,
як потрібно засмагати?

На цій же сторінці поруч з віршем подано корисні поради, а саме:

1. Спекотного дня більшу частину часу намагайся проводити в затінку.
2. Обов'язково вдягай на голову панаму чи кепку.
3. Носи одяг з легких тканин.
4. Змащуй відкриті ділянки сонцезахисним кремом.
5. Засмагай зранку до 10 години або надвечір після 16 години.

Учням 2 класу розповідається про мікроби, які бояться сонця. Учитель має підвести учнів до висновку, що потрібно щодня гуляти на свіжому повітрі, особливо в сонячну погоду. До закінчення 4-го класу діти, відповідно до вимог програми, повинні не тільки наводити приклади процедури загартування, але й називати принципи загартування (поступовість, систематичність, дозованість).

Метою трудового навчання в початковій школі є формування і розвиток у межах вікових можливостей предметно-перетворювальної компетентності учнів. За проектом «Барви пізнання Сонця» навчальний матеріал може диференціюватися за видами діяльності та конструкційними матеріалами, інтегруючись з різними предметами (ліплення, аплікація, робота з природними й штучними матеріалами, різні техніки роботи з папером). За програмою рекомендовано 6 бесід, одна з яких на тему «Землю сонце прикрашає, а людину праця».

Метою музичної освіти в початковій школі є формування основ музичної культури учнів як важливої і невід'ємної складової їхньої духовної культури.

Одне з основних завдань є введення учнів у світ добра й краси, розвиток чуттєво-емоційного сприйняття навколишнього світу крізь призму музичного мистецтва.

Матеріал для музикування та виконання в русі включає тематику Сонця. Зокрема, це пісні-ігри, веснянки («Вийди, вийди, сонечко», «Виглядаєм сонечко»). Слід сказати, що хороводи, які пропонуються за програмою, є не що інше як відображення культу Сонця. Музичні жанри також подаються через тематику Сонця, а саме: основні властивості музики (пісенність, танцювальність, маршовість) показані на прикладі пісні А. Островського

«Хай завжди буде сонце». Красу довкілля в мистецтві учні пізнають через твори І. Марчук «Слід сонця на снігу», В. Іванів «Прогулянка до сонця».

Ще з першого класу діти люблять малювати веселку. У наш час усі знають, що веселка є зігнутим спектром, утвореним завдяки розкладанню світлового променя в крапельках дощу. Але це знання не зменшує нашого захоплення, коли ми спостерігаємо дане природне явище. Для появи веселки потрібні численні краплі рідини в дощовій смuzі і сонячні промені, що досягають цих крапель. Тільки за цих умов промені, проходячи крізь дощові краплі, заломлюються в колірному спектрі і можуть сприйматися оком людини. Настільки цікавим і різнобарвним відкривається світ для дитини.

Висновки. Саме через інтеграцію здійснюється системний підхід до навчання, тому учень сам у змозі обирати «опорні» знання з різних предметів з максимальною орієнтацією на суб'єктивний досвід, що сформувався в нього під впливом як попереднього навчання, так і більш широкої взаємодії з навколишньою дійсністю.

Організація спостережень у процесі гри, спілкування з довкіллям, ознайомлення з музичним, живописним чи літературним твором та інтеграція різних видів діяльності дає можливість активного включення дитини в систему нових знань, розвитку в учня здатності сприймати предмети та явища довкілля різнобічно, емоційно й водночас системно.

Список використаної літератури

1. Амонашвілі Ш. О. Школа життя / Ш. О. Амонашвілі; пер. з російської. – Хмельницький: Подільський культурно-просвітительський центр М. І. Реріха, 2002. – 172 с.

2. Блауберг І. В., Садовський В. Н., Юдін Е. Г. «Філософський принцип системності і системний підхід» / І. В. Блауберг, В. Н. Садовський, Е. Г. Юдін // Зап. Філософії. – 1978. – № 8. – С. 39-52.

3. Державний стандарт початкової загальної середньої освіти // Початкова школа. – 2011. – № 2.

4. Енциклопедія освіти / [гол. ред. В.Г. Кремень] ; Акад. пед. наук України. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – 1040 с.

5. Навчальні програми для загальноосвітніх навч. закл. із навчанням українською мовою. 1-4 класи. – К. : Видавничий дім «Освіта», 2011. – 392 с.

6. Савченко О. Я. Дидактика початкової освіти: [підручн.] / О. Я. Савченко. – К. : Грамота, 2012. – 504 с.

Світлана Гаряча. Системний підхід в освітньому процесі початкової школи в контексті тематичного проекту «Краски пізнання Сонця».

Автор статті розглядає системний підхід до освітнього процесу початкової школи, аналізує зміст програм і підручників за предметом представлення поняття «Сонце» в контексті тематичного проекту «Краски пізнання Сонця».

Ключевые слова: системний підхід, Сонце, навчальні програми, дослідницька діяльність молодших школярів.

Svetlana Garyacha. The system approach to the educational process in the context of primary school thematic project «Colors of Learning the Sun».

The article deals with the systematic approach in primary school teaching, reflects the analysis of programs and course books that contextualize the role of the Sun in the all Ukrainian – project “Colors of Learning the Sun”.

Key words: systematic approach, curriculum programs, research activities of primary school children.

УДК 37.02

В. А. Демешкевич

ДИДАКТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ДОСЛІДНИЦЬКО-ПОШУКОВИХ ЗДІБНОСТЕЙ У МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ В УМОВАХ НАВЧАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ ЗАГАЛЬНООСВІТНЬОЇ ШКОЛИ

У статті окреслено сутність дидактичних особливостей, які сприяють формуванню дослідницько-пошукових здібностей у дітей початкової ланки загальноосвітньої школи.

Ключові слова: дослідницько-пошукові здібності, молодші школярі, процес пізнання, дослідницька діяльність, спеціальний інтерес, пізнавальна самостійність.

Постановка проблеми. Актуальність дослідження педагогічних умов формування дослідницько-пошукових здібностей у молодших школярів зумовлюється змінами, які відбуваються в сучасному суспільстві. Нині людство перебуває на стадії переходу від індустріального виробництва до дослідницько-інформаційних технологій, що істотно змінює роль особистості, знань, інтелекту. З урахуванням цього до змісту середньої освіти включаються нові предмети, розширюється коло наукових знань, які має засвоїти дитина. Найсприятливішим періодом для активізації творчості, фантазії та уяви, пізнавальної спроможності і формування та розвитку дослідницько-пошукових здібностей є молодший шкільний вік. На момент вступу до школи дитина є носієм власного пізнавального досвіду. І основна функція школи полягає не у нівелюванні, загальмовуванні досвіду дитини як несуттєвого, а навпаки, у максимальному його виявленні, використанні, збагаченні.

Одне з актуальних завдань сучасної школи – пошук оптимальних шляхів зацікавлення учнів навчанням, підвищення їх розумової активності, спонукання до творчості, виховання школяра як життєво й соціально компетентної особистості, здатної здійснювати самостійний вибір і приймати відповідальні рішення в різноманітних життєвих ситуаціях, вироблення вмінь практичного і творчого застосування здобутих знань.

Це означає, що вчитель має орієнтуватися на використання таких педагогічних технологій, з допомогою яких не просто поповнювалися б знання й уміння з навчального предмета, а й розвивалися такі якості учня, як